

Dagvlinders in de duinen: Van ondergang naar herstel?

MICHEL WALLIS DE VRIES

Dagvlinders zijn in de insectenwereld opvallende verschijningen. Ze zijn daarom bij een groot publiek bekend en de vele waarnemingen hebben geleid tot een grote ecologische kennis over deze soortengroep. Deze kennis wordt uitgebreid toegepast bij de invulling van het natuurbeleid en de uitvoering van het natuurbeheer. Zoals zoveel insecten zijn dagvlinders gevoelig voor veranderingen in hun leefgebied. Daarmee zijn ze zeer geschikt als graadmeters voor de kwaliteit van levensgemeenschappen en de versnippering van het landschap.

Duinparelmoervlinder
(*Argynnis niobe*) (foto: Frits van Daalen)

In Nederland worden 70 soorten dagvlinders als standvlinder beschouwd. Daarvan zijn er in de loop van de 20e eeuw 18 uit Nederland verdwenen en 29 soorten staan als bedreigd te boek. Slechts 23 soorten gelden als niet bedreigd. Daarnaast worden er vier soorten trekvlinders geregeld in Nederland gezien.

De duinen zijn rijk aan dagvlinders: alle soorten niet-bedreigde dagvlinders en trekvlinders zijn er de laatste tien jaar gezien en 12 bedreigde soorten hebben er vaste populaties. Nog eens vijf rode-lijstsoorten zijn er zwervend waargenomen, waarvan de keizersmantel een terugkeer lijkt te wagen. De bedreigde soorten zijn vooral kenmerkend voor pioniervegetaties in duinen achter de zeereep, dat wil zeggen op plaatsen waarin de successie bijvoorbeeld door verstuiwing wordt teruggezet. Daarnaast is het bos langs de binnenduinrand voor een aantal soorten van belang en komt het heideblauwtje *Plebeius argus* plaatselijk voor op duinheide.

Tabel 1.

Veranderingen in het voorkomen van kenmerkende dagvlindersoorten van de open duinen in de twintigste eeuw (naar Wallis de Vries, 2001).

De bruine vuurvlinder komt mogelijk nog op een enkele plek voor.

Verdwenen

- bruine vuurvlinder *Lycaena tityrus*
- rode vuurvlinder *Lycaena hippothoe*
- duingentiaanblauwtje *Maculinea alcon arenariae*
- moerasparelmoervlinder *Euphydryas aurinia*
- veldparelmoervlinder *Melitaea cinxia*

Sterke achteruitgang

- aardbeivlinder *Pyrgus malvae*
- kommavvlinder *Hesperia comma*
- bruin blauwtje *Plebeius agestis*
- heideblauwtje *Plebeius argus*
- duinparelmoervlinder *Argynnis niobe*
- grote parelmoervlinder *Argynnis aglaja*
- kleine parelmoervlinder *Issoaria lathonia*
- zilveren maan *Boloria selene*
- heivlinder *Hipparchia semele*

Lichte achteruitgang

- icarusblauwtje *Polyommatus icarus*
- kleine vuurvlinder *Lycaena phlaeas*
- argusvlinder *Lasiommata megera*
- hooibeestje *Coenonympha pamphilus*

Stabiel

- groot dikkopje *Ochlodes faunus*
- oranjetipje *Anthocharis cardamines*
- bruin zandoogje *Maniola jurtina*

Vooruitgang

- zwartsprietdikkopje *Thymelicus sylvestris*
- koevinkje *Aphantopus hyperantus*

De heivlinder (*Hipparchia semele*) is sterk achteruit gegaan in de open duinen (foto: Henk Harmsen).

Historische ontwikkeling

Dankzij de informatie over het vroegere en huidige voorkomen van dagvlinders en de kennis over de veranderingen in het landschap gedurende de afgelopen eeuw, is het mogelijk om een gefundeerde schatting te maken van de voor- en achteruitgang van de dagvlinders in de duinen.

Tabel 1 laat zien dat de soorten van het open duin merendeels achteruit zijn gegaan. Dit heeft uiteenlopende oorzaken. De waterwinning heeft sinds het einde van de 19e eeuw de vochtige duinvalleien doen verdrogen en daarmee bijgedragen aan de achteruitgang van soorten als de moerasparelmoervlinder *Euphydryas aurinia* en de grote parelmoervlinder *Argynnis aglaja*. De infiltratiekanalen boden daarbij geen soelaas door de voedselrijkdom van het ingela-

Het hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*) is licht achteruit gegaan (foto: Frits van Daalen).

ten water en de scherpe overgang tussen kanalen en omgeving. Sinds 1900 zijn de akkerbouw en beweiding afgenomen en veel stuiven de duinen vastgelegd. Daardoor is de successie voortgeschreden, met een toename van struweel en ruige grassen als gevolg. De verzuring en vergrassing van het duin – veroorzaakt door de stikstofneerslag in de afgelopen decennia – versterken dit proces. Wat de oorzaak van de huidige lage konijnenstand ook moge zijn, ook die draagt bij aan een versnelde begroeiing van de duinen. Dat leidde tot een afname van pioniervegetatie, die voor de meeste soorten van het open duin ongunstig is geweest. Tenslotte zal de uiteindelijke versnippering van resterende populaties een soort als het duingentiaanblauwtje *Maculinea alcon arenariae* het laatste fatale duwtje hebben gegeven.

Effecten van natuurbeheer

Tot dusverre is een somber beeld van achteruitgang geschetst. Heeft de toenemende activiteit

van natuurbeherende instanties de laatste drie decennia dan geen gevolgen gehad? Vooral extensieve begrazing vindt op grote schaal plaats; daarnaast wordt er in vlakke terreinen doorgaans laat in het seizoen gemaaid. Wat is het effect van deze maatregelen geweest? Het antwoord hierop is helaas lang niet altijd duidelijk door gebrek aan een degelijke en langlopende monitoring van de ontwikkelingen. Het Landelijk Meetnet Dagvlinders is in 1990 opgezet om de verandering in de talrijkheid van afzonderlijke soorten te volgen. Dit gebeurt door in het zomerhalfjaar bij goed weer wekelijks de dagvlinders langs vaste routes te tellen. Sinds 1992 zijn er voldoende routes voor betrouwbare analyses, in de duinen maar liefst 74. Hieruit blijkt dat de soorten van open duingrasland baat hebben bij extensieve begrazing ten opzichte van maaien of niets doen. Vooral de kleine vuurvlinder *Lycaena phlaeas* en de kleine parelmoervlinder *Issoaria lathonia* namen in vijf jaar tijd naar verhouding toe en bereikten onder extensieve begrazing ook circa driemaal grotere dichtheden. Ook de aardbeivlinder *Pyrgus malvae*, heivlinder *Hipparchia semele* en het bruin blauwtje *Plebeius agestis* doen het goed onder begrazing. Deze resultaten bevestigen de verwachting dat extensieve begrazing de pioniervegetatie en de bijbehorende fauna bevordert. Daarbij moet nadrukkelijk wel ge-

Met het icarusblauwtje is het minder goed gegaan in de duinen (foto: Frits van Daalen).

De oranje Luzernevlinder (*Colias croceus*) (foto: Frits van Daalen).

zocht worden naar een balans tussen over- en onderbegrazing. Vooral in natte duinvalleien, struwelen en bossen kan overbegrazing ook tot negatieve effecten leiden. Daarom kan plaatselijk of tijdelijk niets doen helemaal geen kwaad. Bij maaien lijkt de sleutel tot succes eveneens in een niet al te intensieve en grootschalige toepassing te liggen.

Plannen voor verder herstel

De successen van het natuurbeheer zijn voor de dagvlinders in de duinen nog bescheiden, gezien de teruggang in de laatste eeuw. Nieuwe initiatieven blijven nodig om de verdroging, vergrassing en de verzuring tegen te gaan. Gelukkig zijn de beheerders hier ook van overtuigd geraakt. Het streven naar een dynamisch kustbeheer is daar een voorbeeld van en ook aan de vernatting van duinvalleien wordt op diverse plaatsen vorm gegeven. De grote parelmoervlinder is een soort die van beide maatregelen kan profiteren. Onderzoek op Texel, waar deze soort nog wel een paar sterke populaties telt, wijst erop dat de grote parelmoervlinder *Argynnis aglaja* gebonden is aan droog, open duingrasland met duin- en hondsviooltje in de buurt van bloemrijke, vochtige duinvalleien. In de duinen van het vaste land is deze combinatie nauwelijks nog te vinden. De grote parelmoervlinder wordt hier dan ook al gerui-

me tijd alleen zwervend waargenomen. Voor de verandering hebben we het hier eens over een mobiele soort; die moet nieuw leefgebied echter wel op eigen kracht kunnen vinden. Experimenten met verstuuving en de ophanden zijnde vernatting kunnen dus de inleiding vormen voor een herstel.

De duinen bieden door hun aaneengesloten grote oppervlakte en hun beheer als natuurgebied de mogelijkheid voor het herstel van veel bedreigde dagvlinders en daarmee ook veel andere soorten van structuurrijke omgeving. Voor dit herstel blijft echter een actieve inzet van de beherende instanties noodzakelijk. Hopelijk zal de monitoring binnenkort de successen hiervan laten zien.

Een eikenpage (*Neozephyrus quercus*) op ossentong (foto: Frits van Daalen).

Het bruin zandoogje (*Maniola jurtina*) bleef stabiel in de duinen (foto: Frits van Daalen).

Literatuur

- Wallis de Vries, M.F., M.H. Eggenkamp-Rotteveel Mansveld & J. Mourik, 1999. *Dagvlinders in het landschap van de Amsterdamse duinen. Monitoringevaluatie 1992-1998. Rapport VS99.18, De Vlinderstichting, Wageningen.*
- Wallis de Vries, M.F. & A.J.G.A. Rossenaar, 2000. *Herstel van de grote parelmoervlinder op Texel: mogelijkheden voor inrichting en beheer. Rapport VS2000.25, De Vlinderstichting, Wageningen.*
- Wallis de Vries, M.F., 2001. *Referentiewaarden voor de abundantie van dagvlinders van open duin. Rapport VS2001.13, De Vlinderstichting, Wageningen.*
- Wallis de Vries, M.F. & I. Raemakers, 2001. *Does extensive grazing benefit butterflies in coastal dunes? Restoration Ecology 9: 179-188.*
- Wynhoff, I. & C.A.M. Van Swaay, 1995. *Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland: basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Rapport VS95.11, De Vlinderstichting, Wageningen.*

DR. IR. M.F. WALLIS DE VRIES WERKT ALS ONDERZOEKER BIJ DE VLINDERSTICHTING IN WAGENINGEN